

Havad község lapja **KOLOMPSZÓ**

II. Évfolyam - 1. szám - Március 2007

Március 15. köszöntése

Megilletődött szívvel és felemelt lélekkel állunk meg a hajdanvolt hősökre való emlékezés ünnepi perceiben... és mi, késői unokák, áldó imádság mellett mondjuk el "szent neveiket" a szabadságért küzdők mártírjainak. A Petőfi jósolta domboruló sírok leporladoztak az időben, belepte a fű, vagy éppen illetéktelenek végeztek a temetőkből izléstelen, barbár honfoglalást. De ezek a sírok akkor is üzennek, ha jeltelenek, mert ott vannak körülöttünk és fel-felcsap belőlük a porladó hősök szabadságszeretetének mitikus hangja. Mert volt egyszer egy március, ezelőtt 159 esztendővel. Amikor nagyot mert

dobanni a szív, és százezrek szívhangjára börtönök nyíltak meg, bilincsek hulltak le, és új tartalmat nyert a magasra emelt piros-fehér-zöld. És 15-én ezek dübörögték Petőfi esküjét, hogy "rabok tovább nem leszünk". És volt lelkes, tüzes szívű márciusi ifjúság, akik megelégték az önkény zsarnokság láncait, és vállalták a lüktető szív szerepét, amely életet, ritmust, reményt adott a megkeseredett embereknek. A lélek lármafái gyúltak ki az emberi szívekben, és minden eldugott kicsi település magyarja, székelye küldte a maga huszárjait, katonáit, mert üzent Kossuth Lajos, üzent a haza – és akkor nem volt semmi "de", és nem volt semmi "ha" – az eke szarvát öregekre bízták, az ostort a gyerekekre, és a hadviselő férfiak büszke kokárdákkal mentek tenni a dolgukat. Mert nem csak az eskü hangzott el, hanem a nemzet tizenkét pontban megfogalmazott követelése is, amelynek érvényt kellett szerezni, s amelyet meg kellett védeni. A szabadság mámorában ünnepelt az ország, ahol "árbc és vitorla megtörve, tépve" lógott, és szent áradás sodort

magával minden igaz hazafit. Az összecsapások, a megnyert és veszített csaták színhelyei ma már zarándokhelyek, amelyeknek összetartó erejük van, ahol lehajtott fejjel áll meg minden magyar, hogy a kegyelet imáját elmondja, hogy egy szál virággal tisztelegjen, vagy meggyújtson egy szál gyertyát az ismert vagy ismeretlen katonáért. Túl sok a kereszt, és túl sok a kopjafa, nem győzünk bejárni minden nemzeti temetőt, de a dicső holtak ott vannak, ahol az élők – itt vannak közöttünk, és számonkérő, néma tekintetükben, hangtalan hangjukban vajon milyen üzenet rejtőzik a mának? Mert mind üzen – üzen Kossuth, Batthyány, az aradi tizenhárom és több százan, ezren – és üzen nekünk az erdélyi út, ahol Bem harcosai vonultak el, és üzen a közeli kelementelki kúria, a székelykeresztúri vén körtefa, az Ispánkút, a hajdani fehéregyházi kukoricás, és Gábor Áron és a székely vértanúk.

És nem lehet, testvérem, hogy ne éreznéd meg a márciusi szélben éledő tüzet, amely a te szívedet is megérinti, és belejajdítja, hogy a szabadság nem eladó, az jog és szentség,

(folytatás a 2. oldalon)

Március 15. köszöntése

(folytatás az első oldalról)

és azért mindenkor érdemes ágyúkból harangot önteni.

Európa szeme volt akkor rajtunk, és várta a csodát, a maroknyi magyartól, de magunkra maradtunk, a hajdani Zrínyi jelmondatával: "Itt győznötök vagy halnotok kell!" Most újrafogalmazzuk az intést: itt győznötök és életetek kell! És ezt ünnepeljük Március 15.-én, az életet, a bátorságot, a nagy akarást, az önfeláldozó hősiességet, a szabadság igénylését, a meg nem alkuvást, az örök lángot, az ifjúság tüzét. Ezért hát vizsgálja meg ki-ki a maga szívét, hogy benne van-e Petőfi szétosztott tüze, vagy kioltották „a nagy tűzoltók”, és fekete üszök maradt benne csupán. Gyűjtsen hát lángot bennünk, bennetek a március, csak apró gyertyafényeket, amelyek egy fókuszba összerelve áldássá erősödnek életünkben. És égjenek ezek a márciusi gyertyák a megbújó székely falvak szántóvetőinek, kertek gondozóinak, gyümölcsfákat oltogatóinak, fenyőket ültetőinek szívében, hirdetvén, hogy életre, szabadságra születünk... És mondjunk áldó imádságot a lángot szítók emlékére: Uram, köszönjük, hogy voltak hőseink nekünk, márciusi nagyságok, és haló porukban is áldd meg őket, és add meg nekünk is a tisztességes életet, hogy méltók legyünk öhozzájuk. – Ámen.

László János

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc emlékei Havad községben

A székelyek jelentős szerepet játszottak az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc idején. Ez alól nem jelentettek kivételt a marosszékiek sem. Erről tanúskodnak a nemrégiben Pál-Antal Sándor által közzétett korabeli iratok, jegyzőkönyvek és lajstromok. A következőkben néhány olyan dokumentumot szeretnék említeni, amelyek Havad községre vonatkoznak a szabadságharc idejéből:

–1848. május 27. – június 5. között történt a marosszéki nemzetőrök járásonkénti összeírása. A rigmányi és nyárádszentsimoni önkéntesek (Selye-i járáshoz tartoztak) a Demeterfalván 1848. június 3.-án keltezett összeírásban szerepelnek. Rigmányból 51 személy, melyből 10 puskás, Nyárádszentsimonból 39 személy jegyeztetett fel, melyből 1 lovas és 5 puskás. A havadi önkéntesek (Abodi járás) 10-en szerepelnek az 1848. június 5-én Lőrincfalván keltezett lajstromban. Érdekes, hogy Gegesből (Abodi járás) egyetlen önkéntes sem szerepel. Ugyanígy van Vadasd is (Szováta-i járás), ahonnan szintén nincsenek önkéntesek. Mellettük még Abod, Gyulakuta és Szováta sem szerepel önkéntesekkel.

–1848. szeptember 8.-án Havadon kelteztek egy iratot, amelyben az újoncösszeíró biztosok Szentháromságról jelentik Gróf Toldalagi Ferenc Főkirálybíró Úrnak, hogy

munkájukat többen is tettelesen akadályozták.

–1849. január 16. – május 15. Marosvásárhely. A marosszéki honvéd újoncok sorozólajstroma. Ebben a 4 hónapos időszakban többször folytak sorozások, Rigmányból 5, Nyárádszentsimonról 12, Gegesből 21, Havadról 6, míg Vadasdról 1 újonc szerepel. A forradalom előrehaladtával az emberhiányt jelzi olyan újoncok sorozása, amelyek döntő többsége beteg és alkalmatlan a katonai szolgálatra.

–1848. március 12. – 1849. május 24. Az udvarhelyszéki Ócfalván szerepel Orbán Elek a nemzetőrök lajstromában, mint gegesi pap.

–1849. december 28. Nyárádmagyarós. A felső-küküllői alkerülethez tartozó falvakban található nyugdíjas katonák, a magyar hadseregben szolgált honvédek és a forradalom alatt tevékenykedő főbb emberek összeírása a császáriak által. Gegesből Orosz Mihály, Pál Ferenc (káplárok), Bálint Ferenc meg László Ferenc (közörök) szerepelnek, mint nyugdíjas katonák. Havadról Fodor József (gefreiter) van említve. Ahonvédek közül Gegesből 33, Havadról 11, Nyárádszentsimonról 11, Rigmányból 2 személy szerepel.

Ez utóbbi összeírás a falubírók információi alapján történt, két esküdt jelenlétében. Gegesben Dosa János volt a falubíró (esküdtek Madaras József és Suba

A honvédek névsorai

Geges:

1. Kús József, hadnagy
2. Veress András, közőr
3. Suba Farkas, közőr
4. Suba András, közőr
5. Kús István, közőr
6. Madaras Sándor, közőr
7. Simonfi József, közőr
8. Hegyi János, közőr
9. Nagy Zsigmond, közőr
10. Simonfi Elek, közőr
11. Orosz Mihály, közőr
12. Matyi Pista, közőr
13. Didi Jancsi, közőr
14. Peczka Józsi, közőr
15. Suba József, közőr
16. Suba Ferenc, közőr
17. Suba Mihály, közőr
18. Pál György, közőr
19. Somodi Péter, közőr
20. Somodi Mihály, közőr
21. Somodi György, közőr
22. Suba Mócsi, közőr
23. Simonfi Ferenc, közőr
24. Simonfi Mózes, közőr
25. Simonfi György, közőr
26. Marton Sándor, közőr
27. Marton Péter, közőr
28. László Lajos, közőr
29. Szöts Józsi, közőr

Péter), Havadon Osvát István (esküdtek Dosa László és Adorján Sándor), Nyárádszentsimonon Szabo István (esküdtek Mihály Zsigmond és Csíszér Sándor), Rigományban Vass István (esküd-

Gegesi Kiss József síremléke

30. Simonfi János, közőr
31. Suba István, közőr
32. Nagy János, közőr
33. Fejér István, közőr

Havad:

1. Rákosi Lajos, közőr
2. Rákosi György, közőr
3. Bodoni József, közőr
4. Balog József, közőr
5. Dosa Elek, közőr
6. Miklos György, közőr
7. Adorjáni László, közőr
8. László István, közőr
9. Pál György, közőr
10. Csíszér Ferenc, közőr
11. Lámpó János, közőr

Nyárádszentsimon:

1. Szilágyi Sándor, közőr
2. Mihály Samu, közőr
3. Szabo Samu, közőr
4. Szabo Ferenc, közőr
5. Csíszér József, közőr
6. Csíszér Pista, közőr
7. Kovács Gyuri, közőr
8. Székely György, közőr
9. Mihály Ferenc, közőr
10. Balog János, közőr
11. Mihály Gergely, közőr

Rigmány:

1. Borbé Pál, közőr
2. Veres Lajos, közőr

tek Nagy Péter és Rigományi Albert), míg Vadasd nem szerepel. Nagyon nagy a különbség az első önkéntes nemzetőrlista, és a császáriak által összeírt vétkesnek talált honvédek listája között. Rigományban a nemzetőrlistán 52 személy szerepel, de a honvédlistán csak 2 személy jelenik meg. Gegesben fordított a helyzet, mivel senki sem szerepel a nemzetőrlistán, de viszont 33-an vannak a honvédlistán. Havadon 2, Szentsimonon 6 ugyanazon személy szerepel mindkét listán (lásd a lajstromban levő dőlőbetűs neveket).

A legjelentősebb személy községünkéből, aki részt vett a szabadságharcban, gegesi

Kiss József, aki hadnagyi rangot viselt. A felső-küküllői falvakból összeírt 450 honvéd közül csak 2 személynek volt kapitányi és 4 személynek hadnagyi rangja.

Az írott források mellett, amelyek egyértelműen bizonyítják, hogy vidékünk nem volt közömbös a forradalom és a szabadságharc idején, jelenleg gegesi Kiss József elhagyott családi síremléke tanúskodik a következő sírfelirattal:

*Itt nyugszik gegesi Kiss József
1848-49 ki Kossuth huszárhadnagya
Ósmaroszek gyümölcsészetének
megalapítója
1820-1900
és felesége torboszlói Bereczky Eszter
1839-1924
fjok Sándor
1876-1900
Nyugodjanak csendesen*

Ajánlom Havad község lakosainak és a helyi közigazgatásnak, hogy szenteljenek egy kis figyelmet helyi értékeink iránt.

László Keve, régész

Felhasznált forrás:

1. Maroszek és Marosvásárhely az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc idején, (korabeli iratok, jegyzőkönyvek, lajstromok), közli Pál-Antal Sándor, Székelyudvarhely, 2001.
2. Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc Udvarhelyszékén, (korabeli iratok, jegyzőkönyvek, lajstromok), közli Pál-Antal Sándor és Zepezcaner Jenő, Székelyudvarhely, 2005.

Okos Domokos

Mátyás:

II. 24. „Ha jég nincs, akkor rak, elviszi, hogyha kap.”

III. 19. „József, ha nappal virrad, teljesíti vágyadat.”

III. 28-29-30-án „ha a kakukk sokat kiabál, biztos szép lesz a tavasz s a nyár.”

Gegesi Pap Jóska bá hagyatékából

A barnamedve (*Ursus arctos*)

A világon ma 8 medvefaj él: az ajakos medve (India, Nepál, Srí Lanka), a pápaszemes medve (Dél-Amerika, Andok hegylánc), a maláj medve vagy „napmedve” (Délkelet-Ázsia), az örvös medve (Közép- és Kelet-Ázsia), a baribál vagy feketemedve (Észak-Amerika), a jegesmedve (északi sarkvidék), az óriás panda (Kína) és a barnamedve.

A barnamedve a medvék családjának legerterjedtebb képviselője. Valamikor az északi félteke nagy részét benépesítette: Európát, Észak-Afrikát, Észak- és Közép-Ázsiát, Japánt, Észak-Amerikát, sőt Elő- és Hátsó India trópusi területeinek peremét is. Az emberi üldözés (vadászat, zavarás, célzott pusztítás), az élőhelyek tönkretétele, a táplálkozó helyek és táplálékforrások megfogyatkozása miatt a barna-

medve mára eltűnt egykori területeinek nagy részéről. Észak-Amerikában a faj hanyatlása az európai telepések megérkezésével és fokozatos, romboló térhódításával kezdődött. Európában a medve helyzete még súlyosabb: Dániából már 3500 évvel ezelőtt, Nagy-Britanniából a XI. században, Franciaországból a XIX. században, Magyarországról a XX. század elején, Németalföldről 1600-ban tűnt el. A XIX-XX. század folyamán a skandináviai, a lengyelországi és az Alpokban élő medvepopuláció a kipusztulás szélére sodródott. A populációk hanyatlása, pusztulása napjainkban is folytatódik, annak ellenére, hogy a medvék védelme érdekében manapság már óriási erőfeszítéseket tesznek.

A barnamedve szigorúan védett faj

© Bereczky Leonardo, Vier Pfoten

A barnamedve megjelenése a táplálékkínálat és az élőhely függvényében változik. A hím általában nagyobb a nősténynél. A nálunk élő medve testhossza 150-200 cm, súlya általában 100-300 kg között váltakozik, marmagassága 90-150 cm. Színezete nagyon változatos, a világosbarnától a majdnem feketéig minden árnyalatot felölel, de a leggyakrabban sötétbarna. Megjelenésében feltűnő a robusztus testalkat és a hatalmas izmokból álló vállpúp, melynek segítségével könnyűszerrel ki tudja ásni a földből a táplálékát szolgáló gyökereket, rovarlárvákat, kisemlősök fészket.

Lábain 5 ujj található, amelyek hatalmas (5-10 cm hosszú), sarlószerű karmokban végződnek. Ezek segítségével könnyedén ás és kapaszkodik, de szétszedi a korhadó fatörmöket és felforgatja a nagyobb köveket is. Nyomai jellegzetesek, jól kivehető az 5 ujj és az 5 karom. A hátsó lábak nyomai hosszabbak, kissé hasonlítanak az emberi nyomra.

Fogazata sokat elárul táplálkozásáról is: igen fejlett szemfogai vannak, de – ellentétben a legtöbb ragadozóval – zápfogainak őrlőfelülete nagy, ami a növényi eredetű táplálék felaprózását szolgálja. A medvék fogazata mindenevő életmódra utal.

Életkora 20-25 év, a megfigyelések szerint fogságban a leghosszabb életkor 47 év volt.

Általában magányosan élnek, és ha lehet, kitérnek egymás elől. Kivételt képez ez alól a párosodási időszak, amikor a hím

rövidebb ideig a nőtény mellett marad, valamint amikor az anyamedve a bocsait neveli. Ezen kívül időszakosan a táplálékban bővelkedő területeken egyszerre több medve figyelhető meg (ilyen Havad és Geges környéke is).

A medve a magasabb dombvidékek tölgy- és bükkerdőit, valamint a hegyvidékek fenyveseit kedveli. Területigénye az adott terület táplálékosságának függvényében változik. A táplálék mellett fontos szerepet játszik még az emberi tevékenységek zavaró hatása az illető területen és a rejtőzködésre alkalmas helyek megléte vagy hiánya. A medve általában nappal és éjszaka is tevékeny, habár éjszaka rendszerint aktívabb. Olyan helyeken, ahol üldözi az ember, szinte kizárólagosan éjszakai életmódra tért át. Egyetlen éjszaka alatt akár több tíz kilométert is megtehet, rendszerint ugyanazokat az útvonalakat használva.

Bár a medve – szervezetének felépítése szerint – elsősorban ragadozó, bizonyos mértékben alkalmazkodott a növényi táplálék megemésztéséhez is. A valódi növényevőkkel ellentétben, a növényi tápláléknak csak egy kis részét képes hasznosítani, ezért inkább a magas cukortartalmú, energiagazdag növényi részeket fogyasztja. A könnyen emészthető és magas tápértékű húst előnyben részesíti, habár csak ritkán jut hozzá – táplálékának 80 %-a növényi. Ellentétben a legtöbb ragadozóval, a szeme kicsi, látása gyenge. A táplálékszerzésben a legfontosabb szerep a szaglásnak

és a hallásnak jut.

Tavasszal a friss, zsenge fűfélék, növényi hajtások, rovarok, rovarlárvák, a rágcsálók és az ezek fészkeiben felhalmozott magvak, az őszi maradt vadgyümölcsök képezik tápláléka nagy részét. Felkutatja és elfogyasztja a télen elpusztult és a hó alól kikerülő állatok tetemét is. Nyáron táplálékigényét elsősorban a korán érő vadgyümölcsökből, rovarokból (hangyák, méhfélék) és ezek lárváiból fedezi, de kifosztja a kisemlősök fészket, és ha teheti, újszülött patásokat is zsákmányol. Az idősebb borjak és a kifejlett, egészséges felnőtt patások (szarvas, őz, vaddisznó), amelyek menekülésre vagy akár védekezésre is képesek, általában nem keltik fel a medve érdeklődését. A háziállatok viszont menekülésre és védekezésre képtelenek, ráadásul viszonylag kis területeken nagy egyedszámban fordulnak elő, így a medve gyakran próbálkozik elejtésükkel. Az olyan zsákmányt, amit egyszerre nem tud elfogyasztani, ágakkal, levelekkel, földdel takarja be és ameddig tart, addig abból táplálkozik. Ősszel, a gyümölcsök mellett, a különböző növények magas tápértékű magvait fogyasztja: Romániában főleg bükk- és tölgymakkot, vackort, vadalmát, stb. eszik. A medve étvágya szintén az évszaktól függ: míg tavasszal a szokásosnál kisebb étvágya van, nyáron normális étvágyú, ősszel pedig rendkívül falánkká válik, és gyakorlatilag

minden ehető felfal, ami az útjába kerül (hiperfágia). Ennek nagyon egyszerű magyarázata van: ahhoz, hogy a telet átvészelje, elégséges zsírtartalékot kell felhalmoznia. A medve, a közhiedelemmel ellentétben, télen nem hibernál, bár a telet alvással tölti. Ilyenkor testhőmérséklete néhány fokkal csökken, életműködése lelassul. Mindezek szerepe az energiatakarékosság. Néha viszont felébred, és kijön vackáról. A téli álmatlvó medvét veszélyes megzavarni!

A vemhes nőtény hamarabb elvonul téli vackára, mint társai. A medve nem egy „szapora” emlős: először 4-6 éves korában szaporodik, ettől kezdve a nőtény optimális esetben 2-3 évente ellik. A párosodás júniusban vagy júliusban történik. A megtermékenyített petesejt fejlődése egy idő után leáll, csak november környékén ágyazódik be, és ekkor indul újra a fejlődés. A szülés januárban-februárban történik (esetleg decemberben), csupán 2 hónapos valódi vemhességi időszak után. Egyszerre 1-3 bocs születik, ritkán ennél több is előfordulhat. A bocsok születésükkor rendkívül fejletlenek (kb. 0,5 kilót nyomnak) és teljesen anyjuktól függőek. 2 éves korukig maradnak anyjukkal, addig elérhetik a 80-100 kg-os testnagyságot. A medvebocs nyaktájékán világos örv található, ezt később általában – de nem mindig – elveszti.

A hiedelemmel ellentétben,
(folytatás a 6. oldalon)

Megélhetés itthon

Koccintsunk kisüstivel!

Szentsimonon, hagyományos környezetben, egy takaros, felújított parasztházban él óvónő feleségével és kislányával Csípán Csaba, aki pálinkafőzéssel foglalkozik. Vele beszélgettem erről a megélhetési lehetőségről.

Nemcsak a jó nevű, levédett anyaországi pálinkának, hanem az erdélyi kisüstinek is van keletje itthon és határainkon túl is. A vendégváró, vendégmarasztaló nedűt községünkben Csípán Csaba pálinkafőzdéjében, Nyárád-szentsimonon lehet előállítani.

A környék gyümölcsstermelői már jó ideje ide viszik pálinkának való termésüket, mert tudják, hogy itt jó, megbízható minőségű italt nyernek.

Az európai uniós normák szerint felszerelt főzdében van villany- és vízvezeték, tusoló, hitelesített mérőedények, fokolók és a malátának megfelelő méretű medence.

A fiatal vállalkozónak az a célja, hogy a közeljövőben a minősített

pálinkát palackoztassa, hogy piacra lehessen juttatni, mint egyedi, jó minőségű terméket. A 27 éves rigmányi fiatalember 2002-ben végezte el a Budapesti Szent István Egyetem Kertészettudományi Karán a Kertészmérnöki Szakot és a diploma átvételekor már meghívták a Kalocsa melletti Fajsra, mint frissen végzett szakembert. A bio-fűszernövényeket szárító, feldolgozó és forgalmazó farmon érvényesíthette tudását, megbecsülték és megfizették munkáját. És egy év után ő mégis hazajött. Miért? Mert itthon is meg lehet élni, válaszolta röviden. A kereseten túlmenően Fajszon sok mindent tanultam – vallja be – rendet, fegyelmet és jó szervezést.

Az összegyűjtögetett tudással és tapasztalattal világhírű pálinkát lehet főzni Szentsimonon, és jövőt lehet építeni itthon, Erdélyben.

Balogh Irma, Rigmány

A barnamedve (Ursus arctos)

(folytatás az 5. oldalról)

hazánkban nem él „örvös medve” (az ilyen külsejű állat a barnamedve bocsja lehet), sem pedig „hangyászmedve”. A „hangyászmedve” névvel inkább a fiatal, kisebb termetű egyedeket illetik – a valóságban minden medve előszeretettel fogyasztja a hangyákat és ezek bábjait.

A „vérmedvének” nevezett egyedek olyan példányok, amelyek egymás után többször sikeresen próbálkoztak háziállatok zsákmányolásával. Ha a medve rájön, hogy ez könnyű és megbízható élelemszerzési lehetőség, a továbbiakban is fog vele próbálkozni. Amúgy a hírhedt „vérmedvék” szívesen fogyasztanak növényi táplálékot is.

A Milvus Csoport immár 4 éve foglalkozik medvekutatással és védelemmel. Ez a program ettől kezdve nagyrészt Havad község környékére fog koncentrálni. A program tevékenységeire (és a medvékre) még visszatérünk a Kolompaszó következő számaiban, de előreláthatóan a tavasznyár folyamán egy jelentős nagyságú mezőgazdasági területet (Havad és Gegecs között) elkerítettünk villanypásztorral, a medvék és vaddisznók által okozott károk megelőzése végett. Ebben mindenképpen szükségünk lesz a lakosság és főleg az érintett földtulajdonosok közreműködésére, segítségére.

Domokos Csaba, Milvus Csoport

Fűben, fában orvosság

Gyógynövények a népi állatgyógyászatban

A község települései állattartó falvak, s az ember a legrégebbi időktől a környezetében kereste azokat a gyógyító füveket, amelyekkel a különféle állati betegségeket kezelhette. Ezek a gyógynövények többnyire a humán orvoslásban is használatosak, de ugyanakkor a népi állatgyógyászat is felhasználja őket. Persze, az állatok gyógyításában az adagolás más, hiszen az állat súlya is meghatározó szempont.

E gyógynövények között említjük meg a télizöld meténget vagy szászfűt (*Vinca minor*). A

Télizöld meténg (*Vinca minor*)

szászfű nem akárhol fordul elő, ezért ismerni kell az előfordulási helyét, ha éppen szükség van rá a gyógyításban. Ez a növény aránylag rövid szárú, évelő, kúszó félcserje, amely telepeken él, és ahol előfordul, gazdagon betakarja üde, zöld, fényes leveleivel a talajt. Az északos területeket kedveli, és erdőkben fordul elő. Régi köves kutakban is megtelepedett a kútgardán belül, ezért kútvirágnak is nevezték. A virága szép, élénk kék, szíromleveleinek széle kissé szögletes. A növény, igénytelensége és tetszetős örökzöld levelei miatt, a temetőkertekben is gyakori. A népi gyógyászat a leveleit, virágját hasznosította, és akkor gyűjtötték be, amikor épp szükség volt rá. Gyógyhatása tudományosan is megállapított; az optimális begyűjtési idő május és szeptember. Mivel fás szárú cserje, ezért sarlóval szokták levágni, árnyékos, szellős helyen kell szárítani. Gyakran előfordult, hogy az állatokon, disznón vagy fehér marhán kiütések jelentek meg, ilyenkor a szászfű teáját használták bekenő orvosságként. Jó adag növényi részt tettek kb. 4-5 liter vízbe, erős teát főztek, és ezzel naponta többször bekenték a beteg felületet, azaz lemosták vele. A művelet addig tartott, amíg a kiütések eltűntek.

Csípán János, Rigmány

Jula nanyó mesél:

Erkölcsei regula a XX. század elejéről

II.

Menj az utcán szépen folyvást,
Nem kullogva, nem is futvást.
Ne andalogj, ne kiabálj,
Ne verekedj, ne is hajgálj.
Ne ácsorogj a csapszéknél,
Piacon vagy mézsárszéknél,
Ne firkálj házak falára,
Sem kerítés oldalára,
Ruhádat félvállra ne vedd,
Kezed- lábad ne hányd, ne vesd,
Nagyobb ember elől állj ki,
Kalapoddal köszönj néki.
Ha elől van, ne előzd meg,
Ha hátul van, megállj s várd meg.
Keresztül ne menj előtte,
Jobbfelől se menj mellette.
Ha megszólít, frissen megállj,
Mit akar veled, arra várj.
Szavát, míg elvégzi, megvárd,
Beszédét keresztül ne vágd.
Szólj okosan, nem ümgetve,
Nem suttozva, s nem ebezve.
Amire int, azt megfogadd,
S ha elbocsájt, hajtsd meg magad.

Megkezdődtek a tavaszi munkálatok

Hűléses megbetegedések

Bár a hideg téli időszakot már a hátunk mögött hagytuk, az úgynevezett hűléses megbetegedések veszélye a kora tavaszi időszakban is fenyeget.

Ebbe a betegségsoportha soroljuk a náthát és az influenzát (nálunk a helytelen román elnevezés, a „gripa” ismert). Mindkettőt vírusok okozzák, és cseppfertőzéssel terjednek. Lényeges különbség a két betegség közt, hogy míg az influenzát jól meghatározott, nagyobb fertőzőképességű vírusok okozzák, addig a nátha kialakulásáért 200-nál is több vírusfaj valamelyike a felelős. Ezért sikerült az influenza ellen oltóanyagot készíteni, de a nátha ellen nem. A nátha tulajdonképpen a felső légutak (orr, torok, légcső) heveny gyulladása, amely járhat lázzal vagy hőemelkedéssel, orrdugulással vagy bőséges orrfolyással, enyhe köhögéssel, rekedtséggel, rossz közérzettel.

Az influenza hirtelen, magas lázzal kezdődik, melyet hidegrázás, kifejezett izomfájdalom, nagyfokú gyengeségérzés, elesettség és étvágytalanság kísér. A felső légutak gyulladásos tünetei szintén megjelenhetnek az influenzában is, de esetenként hiányozhatnak is.

Mindkét betegség 6-7 nap alatt gyógyul, ha nem lépnek fel szövődmények, mint a mandulagyulladás, homlok- és orrreggyulladás, középfül-

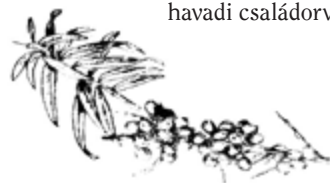
gyulladás, tüdőgyulladás, vagy a legsúlyosabb, az agyhártyagyulladás. A szövődmények, amelyeket más baktériumok okoznak, gyakoribbak az influenzában. A szövődmények első jele az elhúzódó gyógyulás, általában a 4. nap után ismét jelentkező láz, fej- vagy fülfájás, sárgás, zöldes orrváladék, vagy köpet ürítése, esetleg mellkasi fájdalom. A kórokozó vírusokra az antibiotikumok hatástalanok, tehát szedésük indokolatlan. Ezért ágynyugalom, lázcsillapítás, bő folyadékbevitel, az orrüreg alapos és folyamatos ürítése (nagyon fontos), köhögés csillapítása, vitamindús ételek fogyasztása javasolt.

Lázcsillapításhoz, ha lehet, használjuk nagyanyáink jól bevált, természetes patikáját: langyos vagy hideg gyógyteák fogyasztása (hársfa, bodza, akác, menta), a test hűtése állottvízes borogatással a végtagokon vagy az egész testen. Esetleg testmelegnél alacsonyabb hőfokú, 34-35 fokos vízfürdőt is alkalmazhatunk 5-10 percig.

Az orrváladék eltávolítására kis gyerekeknél használunk orrszívót: csecsemőknél a gumilabdás változatot, de nagyobbaknál már a motoros vagy a porszívóhoz csatlakoztatott orrszívó használata szükséges. Készítsünk otthon sóoldatot (2 deci forralt vízbe fél mokkáskanál konyhasót adunk) és ebből csepegtessünk az orrba. Ételeink, italaink legyenek könnyen emészthetőek és főleg C-vitaminban gazdagok. C-vitaminban gazdag

gyümölcsök és zöldségek: alma, citrom, narancs, grapefruit, hecserlibogyó, káposzta, paprika, cékla. Édesítőszerként mézet használjunk. Vírusölő hatású a vöröshagyma és a fokhagyma – ezeket is nyersen használjuk. A helységet, ahol a beteg tartózkodik, nem szabad túlfűteni, a hőmérséklet legtöbb 20 Celsius fokos legyen. Meleg környezetben nehezített a test hőleadása és a vírusok is jobban szaporodnak. Ha a tünetek 3-4 nap alatt nem enyhülnek, orvoshoz kell fordulni, mert lehetséges a szövődmények fellépése. Hideg, nedves időben öltözzünk a hőmérsékletnek megfelelően és erősítsük védekező rendszerünket. Immunrendszerünk erősítéséhez ne gyógyszereket használjunk (mert csodaszerek nincsenek), hanem természetes anyagokat, amelyeket nyersen fogyasszunk. Pihenjünk, aludjunk elegendőt, sétáljunk a friss levegőn naponta, és vigyázzunk a lelki egyensúlyunkra. Szorongásainkat orbáncfű, citromfű, macskagyökér, komló, esetleg gólgótvirágból készült teával, olajjal oldhatjuk. Immunrendszer erősítő a homoktövis kivonat, a frissen préselt, már felsorolt, C-vitaminban gazdag gyümölcs-, illetve zöldséglevek, fokhagyma, hagyma, medvehagyma fogyasztása is.

Dr. Tamás Gabriella Ildikó,
havadi családorvos

Képtár Vadasdon

60 éve született Molnár Dénes

Hét éve jött létre a vadasdi Molnár Dénes Képtár, amelynek beindítását maga a művész, 32 darab fekete-fehér és színes grafikával, templommetszetekkel és festményekkel indította el, 2000. januárjában. Ekkor már tudni lehetett, hogy nincs visszaút, a gyilkos kór igen-igen megviselte a vadasdi származású Molnár Dénes festő-és grafikusművész életét.

Az alkotások 2000. március 11-én érkeztek Vadasdra (a művész február 19-én hunyt el), Suba László tordai kerámiaszobrász közreműködésével. Röviddel ezután elkezdődött a képtár berendezése az egyik üresen maradt osztályteremben, ahol jelenleg is működik és várja látogatóit.

Már induláskor egy vendég-

könyvet bocsátottunk a látogatók rendelkezésére, amely az észrevételek, élmények bejegyzésére szolgál. A képtár eléggé félreesik, és a tárló is javításra szorul, amelyre ígéretet is kaptunk Veress Gergely polgármester úrtól.

Egy reklámtáblára is szükségünk lenne, amely felhívna az átutazók – turisták figyelmét erre a községünkben egyedülinek számító kulturális értékre. Júliusban nagyobb szabású ünnepséget szeretnénk rendezni a művész 60. születésnapja emlékére, amelyre minden szempontból méltóképpen kívánunk felkészülni.

A Molnár Dénes Képtárat 7 éves működése során számos hazai és külföldi személyiség látogatta meg, köztük a féleve elhunyt Sütő András is, aki a következőket írta a

vendégkönyvbe: „Molnár Dénes emléket népének emlékezetében Erdélyország Árpád-kori templomairól készült csodálatos grafikái is őrzik, hirdetik a magyar nemzet fiai számára”.

Molnár Dénes munkásságára és életére még visszatérünk.

Székelly Ferenc, Vadasd

András megszeretteti Margittal a fokhagymás kolbászt

Margit a kolbászt fokhagyma nélkül, a férje, András (gegesi Suba András), csak fokhagymával szereti. Ezért fele-fele arányban így is készítik el a kolbászt. Felteszik a füstre, megjegyzik: ez itt a fokhagymátlan az enyém, amott a fokhagymás a tied. Telik-múlik az idő, Margit lehoz egy darabot az övéből s egy darabot az Andráséból. Oda is teszi a lábosba

sütni, de megjegyzi, hogy a lábosnak a jobb felőli részén az övé, a bal felőli részén pedig az uráé van. Alkalmadtán András egyet fordít a láboson, miáltal helyet cserélnek a megjegyzett kolbászok. Megfő a puliszka, tányérba kerülnek a kolbászok. „Te Margit, a te kolbászd elrontotta az én kolbászomat, ennek se íze, se bűze.” – „El a tied az enyémet, mert ez olyan fokhagymás lett, hogy alig lehet enni.” Ezután Margit kijelenti, hogy többé nem teszi egy lábosba a kolbászokat, hogy ne rontsák el egymást. Erre András felmegy a hiúba s megcseréli a kolbászokat. A következő alkalomkor már a kolbászok

külön-külön lábosokban sülték. S így is fokhagymás a Margit kolbásza. „Te András, úgy látszik már egy házban sem lehet kolbászt sütni a te kolbászoddal, mert így is átveszi az ízét”. András csak kacagja magában az esetet. Ezután Margit a hiúban jó távol teszi a kolbászokat egymástól. De csak nem változik a kolbász íze, az azelőtti felcserélés miatt. András közben az ő lábosába mindig tett fokhagymát, mondván, hogy az övé nem elég fokhagymás.

Így Margit a többszöri „átvett íz” miatt kénytelen megszeretni a fokhagymás kolbászt, s a következő évben már nem volt szükség a kétféle kolbásztöltésre.

Suba Ferenc, Geges

Kismesterségek

Tyúkültesés

A falusi gazdaságokban fontos szerepe volt, és van ma is a kisállattenyésztésnek. A télen levágott disznó mellett a majorság biztosította a családban egész évre a húsellátást. Minden háztájiban neveltek tyúkot, libát, kacsát, ritkábban pulykát is. A gazdasszonyok igyekeztek minél előbb tyúkot ültetni, mert a korai csirke sokkal egészségesebb, mint a későbbi. Alig várták, hogy a tyúk „kirregjen”, kotyogjon, mert akkor remélni lehetett, hogy néhány nap múlva már a fészken marad. Ilyenkor a fészekbe tojást tettek, amit „palazsmag”-nak neveztek, és ezen ült a tyúk egy-két napig. Ha mégsem akart kotolni, akkor különböző módszerekkel megpróbálták kotlásra bírni: élesztőt adtak neki, kovászt vagy pálinkás kenyeret. Mikor már jól ül a tojás, fészket készítenek neki rossz kosárba, ládába, istállóba, nem használt

nyeles vékába. Ezt védett helyre – gabonásba, előljáróba, padlásra vagy nyári konyhába – helyezik el, hogy a tyúk zavartalanul ülhessen a tojás. Ültetés előtt kiválogatják a tojást. Ha a háznál való tojások alkalmasak, akkor azokból, ha nem, akkor cserélnek tyúkalávalót. A tojásokat átvilágítással, lámpázással válogatják ki: ha látszik benne a mag, odateszik. Közepes nagyságú, ép tojásokat válogatnak: ha a tojás horgas, buta, abroncsos, nem lehet odatenni, mert ezekből „kődökös csirkék” lesznek, vagy nem is kelnek ki. A kotló nagysága szerint 17-19-21 tojást tesznek alája. A hiedelem azt tartja, hogy a tyúkot reggel kell ültetni, mert akkor sok csirke lesz. A tojásokat egyenként a fészekbe rakják és ráteszik a kotlót. Ha nem ül meg rajta, akkor egy-két napig leborítják

A gazdasszonyok igyekeztek minél előbb tyúkot ültetni...

kosárral, hogy szokja meg az új fészket. Az asszony gondja, hogy naponta levegye a tojásról, megettesse a kotlót és megforgassa a tojásokat. A tyúk három hétig ül a tojás, és a költés előtti napon kezd „fokasztani”. Ilyenkor már hamar kibújnak a csirkék, a gazdasszonynak mindegyre meg kell néznie. Van olyan kotló, amelyik vágja a csirkéit, vagy költéskor bontja a tojást. Ilyenkor levágták a csőre hegyét, de a legjobb az volt, ha kicserélték a kotlót. Volt olyan eset is, hogy a kotló két hét után otthagya a tojásokat, ilyenkor a szomszédoktól kértek egy másik kotlót és azt tették rá a tojásokra. A kikelt csirkéket kiszedik, és a tojáshéjakat kidobják a fészekből. A csirkéket puha tollúval bélelt kosárba vagy kalapba téve beviszik a kályha mellé. Ha minden csirke kikelt és hideg még az idő, akkor két-három hétig bent tartják a szobában, egy ládába téve.

Ha a csirkék kikerülnek a házból, a tyúkot az udvarban borító alá teszik, a csirkék szabadon járhatnak. Egy edénybe vizet tesznek és puliszkaliszttól készült kevertet. Régen a borítót a cigányok készítették fűzfából, mogyorófából. Manapság már nem árulnak ilyesmit, ezért lécekből, dróthálóból készítenek borítókat. A csirkéket naponta többször etetik: tejet, száraz lisztet, főtt tojást adnak, csalánt vágják, így az állatok gyorsabban fejlődnek. A csirkéket 3-4 hetes koruktól fokozatosan búzaszemre szoktatják. A fiatal madarak a szomszéd kertekbe,

udvarokba is elkóborolnak, ezért tanácsos "jegyet" tenni rájuk. Gazdasszonyként változik a csirke jegye, s ha véletlenül a szomszédba került, vagy másokéval összevegyült, úgy könnyen megismerte a sajátját. A csirkéket 2-3 napos korukban jegyezik meg, levágják a bal vagy a jobb sarkát. Mikor a csirkék 8-10 hetesek lesznek, a kotló elhagyja

őket, kezdi vágni, ezután kotló nélkül kell nevelni őket. A kotló nagyon fontos, hisz hűvös vagy esős időben beszedi maga alá, betakarja, védi őket. Még az üllűvel is szembe száll, amely nagy veszedelme a csirkéknek, ezért csóvákat szoktak kitenni riasztónak.

Adorjáni Judith, Havad

Bertus néni farsangolása

Bertus néni iparos ember, kiváló asztalosmester felesége volt. Távolabbi faluból jött feleségnek, aki falusi viszonylatban amolyan "naccságának" számított, mert rövid, ondolált frizurája volt. Nem értett a kender megmunkálásához, nem font, nem szőtt, így "kórusban" sem járt. Amúgy roppant hangulatos, társaságkedvelő asszony volt, aki vágyott, hogy felöltözzék "farsángnak", és elmenjen az utcabeli fonókba. Egy hideg, sötét téli estén, amikor gyér világú lámpafény szűrődött ki a firhangos ablakokon, Bertus néni unszolta a férjét, hogy kísérje el őt, mint "farsángot" a kórusba. Karcsi bácsi nem állt kötélnek, így Bertus néni egyedül vágott neki a kalandnak. Ahogy a kapu becsapódott utána, Karcsi bácsi nyomban kifordított egy bundát, fölvette, föl a kifordított báránybőr sapkát, és utána eredt. Bertus néni nem jutott messzire, hamar észrevette a köhécselő alakot és megszólította: „Farsang? Én is „farsang” vagyok, jöjjön, járjunk együtt”. És megvárta a másik magányos farsángot, aki nem szólt egy szót sem, de leterítette a nagy hóba, jól beleforgatta, meggyömösölte, havat hányt rá, aztán hirtelen eltűnt a sötétben. Bertus néni eléggé sikoltozott, jajgatott, de senki sem hallotta, nem sietett segítségére. Nagy nehezen feltápáskodott és összetörten, lelombozódva hazament. Férje az asztalnál újságot olvasott, mint mikor elment. „Hát ilyen hamar megtértél?” – hangzott a kérdés. Bertus néniből dőlt a keserves panasz, sírva adta elő, hogy őt egy ismeretlen farsang milyen durván megcibálta, beleverte a hóba, bántalmazta, hogy minden porcikája fáj. Karcsi bácsi sajnálkozó válaszában valami elégtételféle bujkált: „Mondtam, hogy ülj veszteg, Bertus, ne farsángolj. Még jó, hogy ennyivel beérte, hátha egyebet is csinált volna veled”.

(Történt a múlt század 50-es éveiben)

László János

A Petőfi – centenáriumra

Áprily Lajos (1887- 1967)

*Testvér, ünnepre serkent tűzimádó,
áldozni völgybe nem megyek veled.
Úgyis hiába volna, törpe tűznél
idézni százesztendő's szellemet.*

*A hegyre jöjj. Öles
máglyát rakunk ma
a legmagasabb szirt szélmart fokán,
legyen lángot lobbanó áldozásunk
barlang- lakóké, zordon és pogány.*

*Babona- szóval ott idézzük Őt meg:
„Lázak királya! ...Tűz- fejedelem!...”
Míg lángövezte, óriás alakja
Örvénylő szikra- táncban megjelen.*

Március

Áprily Lajos (1887-1967)

*A nap tüze, látod,
a fürge diákat
a hegyre kicsalta: a csúcsra kiállt.
Csengve, nevetve
kibuggyan a kedve
s egy ős evoét a fénybe kiállt.*

.....
*Selymit a barka
már kitakarta,
sárga virágját bontja a som.
Fut, fut az áram
a déli sugárban
s hőkken a hó a hideg havason.*

*Barna patakja
a napra kacagva
a lomha Marosba csengve siet.
Zeng a csatorna,
zeng a hegy orma,
s zeng- ugye zeng, ugye zeng a
szíved.*

Fakanál

Hajalt, főtt törökbúza

Télen, a farsang idején, minden háznál legalább egyszer főztek szemes törökbúzát. Ez amolyan csemege volt. A fonóban is egy alkalommal ez volt a „kénáció”, de a tollutépő kalákában is ezzel „kénálták” meg a segítő asszonyokat.

A gazdasszony kiválogatta a szép, nagy szemű törökbúza csöveket, a végüket külön lefejtette, hogy apró szemek ne kerüljenek bele. Azután lefejtette az egészet, majd kint az udvaron jól kifújta, hogy a pihe kerüljön ki közüle. Este bedegesztette a két-három kupa törökbúzát, mert így hamarabb megfőtt. Másnap egy tizenöt literes fazékban odatette főni, meleg vizet öntött rá, s egy tarisznyába belekötött egy jó nagy kupa hamut, s azt is beletette. Ezzel együtt addig kell főzni, amíg a törökbúza héja kezd

felcserepezni s a fekete csírája kezd kijönni. Ekkor kivisszük a kútra, beletöltjük egy tiszta venyigekosárba és öntjük rá a hideg vizet. A tarisznyából kiöntjük a hamut, s ezzel a csepű tarisznyával kezdjük súrolni a kosár oldalához. Ezt addig végezzük, amíg a törökbúza haja mind beragad a venyigék közé. Ha készen van, odatesszük egy tizenötös fazékba, meleg vizet öntünk rá és ezzel főzzük egy darabig. Később aztán ezt a levét elöntjük, még vagy kétszer leöntjük a levét, hogy elveszítse a lúgos ízt. Az utolsó lé már szép tiszta, és ebben marad a törökbúza. Van, aki előbb lúg nélkül teszi oda, s ezt az első levét elteszi utolsónak, mert ennek jobb az íze. A főtt törökbúzát levestől fogyasztjuk, és cukorral édesítjük. Régebb, amikor cukor-szűke volt, az utolsó lébe cukorrépát főztek bele, ezzel édesítették, de ezen érződött a répa íze.

Adorjáni Dénesné, Havad

Közhírré tétetik

Az Önkormányzat hírei:

1. Remélhetőleg 2007. március 20-án sor kerül a havadi fogorvosi rendelő megnyitó ünnepségére - nyilatkozta lapunknak Dr. Dónáth Árpád, a rendelő fogorvosa.

2. Egy irodával és egy konyhával bővült a Polgármesteri Hivatal épülete.

3. A Polgármesteri Hivatal alkalmazott munkásai kitakarították a Havad-Geges közötti útszakasz melletti sáncokat.

4. Javításra, felújításra vár a havadi Kultúrotthon. A munkálatok rövidesen elkezdődnek, tájékoztatta lapunkat Veress Gergely, a község polgármestere.

Adorjáni Judith, Havad

Székely Ferenc (Vadasd) adománya, festett járom, a nyárádszentsimoni Tájházban tekinthető meg.

Kolompso – Havad község lapja
Megjelenik 3 havonta.

Felelős szerkesztő: László János
Szerkesztők: Balogh Irma,
Adorjáni Judith, Domokos Csaba
Lektorálta: Deák Borbála
Design és tördelés: Deák Attila